

Людмила Будагьянц
канд. філос. наук, доцент, доцент
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського
м. Київ (Україна)
Василь Осьодло
д-р психол. наук, професор
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського
м. Київ (Україна)

ГІБРИДНА ВІЙНА В ОСВІТНЬОМУ ВИМІРІ

Освіті належить визначальне значення в консолідації політичних європейських націй, ствердженні їхньої суб'єктності, у протистоянні зовнішнім та внутрішнім викликам національній безпеці передусім завдяки активній участі в розвитку соціально-історичного світогляду громадянського суспільства. Ураховуючи триваючу гібридну війну РФ проти України, спрямовану саме на перешкоджання історичному самовизначенню української нації на користь демократичному вибору й ствердженню європейської громадянсько-політичної ідентичності українців, актуальним є аналіз потенціалу освіти в протидії гібридній зброї в просторі національної історичної свідомості. Метою даної статі є висвітлення наріжних напрямів діяльності освітян у протидії гібридним атакам на соціально-історичний світогляд українських громадян.

Евристичні імпульси до укладання концепту гібридної війни походять з різних джерел, серед яких військові, наукові, бізнесові, політичні, медійні експертні спільноти. Ф. Гоффман, Б. Флемінг, М. Бонд та ін. з другої половини 2000-х років у своїх працях звертають увагу фахівців та широких кіл відповідальних громадян на занепад «класичної парадигми війни» та зміни суб'єктів, форм, способів та засобів збройної боротьби в добу глобальної інтеграції. Ретроспективна ідентифікація попередніх гібридних війн РФ, що стала можливою після розпізнавання російської агресії проти України, а також виявлення в слабкій стороні міжнародної безпеки в протистоянні гібридним

нападам, здійснюється в праці М. Ван Херпена «Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого» [18]. Геополітичний аналіз гібридної війни РФ проти України наданий в колективній монографії за редакцією В. Горбуліна «Світова гібридна війна: український фронт» [14], соціально-філософська рефлексія – у книзі Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти» [6], соціологічні аспекти вивчення гібридної війни – у монографії І. Руценка «Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога» [12].

Метаметодологічні аспекти філософії історії покладено в основу творів Ю. Павленка [8; 9], перевідкриття історії під кутом зору специфічних для кожного суспільства кожної доби способів смислотворення та світосприйняття (ментальності) проводиться речниками Школи Анналів М. Блоком [2], Л. Февром [15] та ін. Конструктивізм та динамічність феноменів колективної пам'яті, процедури комеморації, культура пам'яті та роль «місць пам'яті» у формуванні культурно-політичної ідентичності розкриваються в творах М. Гольбакса [17], Я. Ассмана [1], П. Нора [7], В. Гайдена [16], А. Ассман [20], В. Піскуна [10].

Для визначення поняття «гібридна зброя», необхідно окреслити контекст, у якому виникла потреба в широко застосовуваних протягом поточного десятиліття концептів «гібридна загроза», «гібридний конфлікт», «гібридна війна». Одною із значущих «ліній концептуалізації» гібридних феноменів доби глобалізації та способів протидії ним є потужний прогностичний проект «Multiple Future Project: Navigating Towards 2030» (2008-2009) [19], у межах якого розроблено концепт «гібридна загроза» та розкрито природу «гібридності». Даний проект був ініційований НАТО з метою закласти засади для стратегічного діалогу – зорієнтуватися в пріоритетах, досягти єдності в розумінні (сформувані спільну термінологію та базові методології), скоординувати зусилля в підготовці щодо майбутніх викликів міжнародній безпеці та безпеці держав-націй. Новим у порівнянні з розробленими в окремих країнах на той момент програмами наукового передбачення безпекового середовища майбутнього Проект

об'єднав зусилля урядових та неурядових, цивільних та військових фахівців країн трансатлантичної Співдружності та країн-партнерів у розробці та подальшому розвитку засад спільної стратегії готовності до викликів безпеці, а також системи супроводження прийняття політичних рішень в національних та міжнародному просторах.

У результаті було окреслено множину ймовірних викликів різної природи, спричинюваних триваючими зсувами глобального соціального середовища: демографічні та екологічні кризи, вичерпання та нестача природних ресурсів (від нафти до питної води), неконтрольована масова міграція, ускладнення доступу до супутників через забруднення навколоземного простору, нелегальна торгівля зброєю та наркотиками, тероризм, організована злочинність, піратство, кіберзлочинність тощо. «Гібридність» загроз в прогнозованих сценаріях майбутнього виявилася в їхній спроможності до «конвергенції» з ефектом не-адитивності результату поєднання та спричинення на тлі глобалізації більш потужних та багатовимірних загроз стабільності суспільств, військовій безпеці, національному суверенітету держав-націй та безпеці світової співдружності в цілому.

Попри зауваження про не новий характер більшості із зазначених загроз та їхнє взаємоперетворення (часто фатальне для цілих народів та цивілізацій) у минулому, новим та небувалим атрибутом інформаційної доби є незнаний дотепер рівень та способи економіко-політико-культурної інтеграції суспільств, масштабності, інтенсивності та щільності комунікацій, швидкість виробництва та обміну інформацією (Інтернет, ЗМІ) - перетворення історії на «емпірично всесвітню», глобальну вже не лише на рівні урядів, міжнародних установ, але й, у той чи інший спосіб, на рівні повсякденного соціально-побутового досвіду людей в усіх країнах світу.

У завіті «МРФ – 2030» окреслюються чотири сценарії майбутнього із висвітленням комплексів «гібридизованих загроз» та їхніх результуючих.

1. «Темний бік ексклюзивності», або розділеного світу. Глобалізація, зміна клімату, нестача ресурсів призводять до зростання розриву між розвиненими країнами, що стають все більш незалежними від нафти, та країнами, що виключені з глобалізації та інновацій, «використовували свої нафтові ресурси та нехтували інвестиціями в освіту, технологічну структуру та інноваційну культуру та спостерігають стійку ерозію своєї економіки», спричиняють переміщення величезних мас у розвинені країни, впливає на спроможність держав підтримувати суверенітет.

2 «Оманлива стабільність»: внутрішні демографічні проблеми розвинених країн – «інтеграція молодих мігрантів в їхнє старіюче населення», «витік мозків» з бідних країн та ще більше збідніння останніх й поглиблення розриву між багатими та бідними, приховує злютовані зі зазначеними проблемами глобальні загрози (руйнація маршрутів постачань, зростання піратства, торгівлі людьми та наркотиками; оманлива безпека).

3. «Зіткнення сучасностей»: країни з високим технологічним розвитком та вірою в раціональність зв'язуються в глобальні мережі з високим рівнем життя та необмеженим обміном інформації, проти них ззовні постають бідні та авторитарні режими «на глобальному задвірку». Усередині ж мережевих суспільств необхідно буде знайти тонкий баланс між спроможністю інститутів забезпечувати соціальний контроль та вимогами громадянських свобод. На межі багатих міських громад та бідних районів виникає напруження, що призводить до дестабілізації, якщо авторитарні режими заперечують цінності мережевої громади та домагаються до влади за рахунок руйнування ресурсів міста

4. «Нова політика сили»: зростання добробуту й широке розповсюдження в світі зброї масового ураження збільшує кількість великих держав, що проводять політику сили та стримування. Проте у багатополлярному світі із чисельними регіональними центрами впливу постає проблема послаблення міжнародних інститутів та міжнародного права з одночасним посилення конкуренції національних егоїзмів.

У решті-решт у кожній з проєкцій у майбутнє та в них разом гібридні загрози кидають виклик щодо стійкості суспільств та глобального «соціального середовища» – спроможності в нових умовах «переукладати суспільний договір». Тобто, досягати згоди щодо засадничих цінностей і спільних цілей, соціального порядку та діяльності соціальних інститутів, розвитку правової держави та легітимації влади та відстоювати спільну громадянсько-державницьку ідентичність, а також готовності до збройного захисту суверенітету держав-націй та правового ладу в глобальному просторі.

Забезпечення стабільності демократичних суспільств та опірності гібридним загрозам в підсумковому звіті проєкту пов'язується передусім із розвитком національної освіти, опануванням громадянами власними внутрішніми та зовнішніми стратегічним комунікаціями, засвоєнням потенціалу цивільно-військової та державно-приватної взаємодії, допомозі правоохоронним органами – тобто із соціальним, психологічним, культурним, організаційним капіталом політичних націй та їхньої мережевої інтеграції.

На відміну від «гібридної загрози», яка в багатьох випадках складається некерованих чинників, «гібридний конфлікт» та «гібридна війна», мають ознаки цілеспрямованості, навмисності, наміру суб'єктів, що до них вдаються в переслідуванні власних інтересів. З цією обставиною пов'язана також різна інтенсивність («за висхідною») «гібридної загрози», «гібридний конфлікту», «гібридної війни», що в останньому випадку включає відкрите застосування військової сили. Як зазначає в блозі Центру Досліджень Європарламенту П. Полак (Pawlak P) у дописі «Поняття гібридних загроз», гібридний конфлікт та гібрида війна є двома окремими категоріями, що позначають випадки застосування деяких гібридних тактик державами або недержавними суб'єктами для досягнення їхніх стратегічних цілей: «Гібридний конфлікт – ситуація, в якій всі сторони утримуються від явного застосування збройних сил один проти одного, покладаючись замість цього на комбінації військового залякування, експлуатації економічних та політичних вразливостей, а також дипломатичних або технічних

засобів для власних цілей. Гібридна війна є ситуацією, у якій проти іншої країни держава вдається до відкритого застосування збройних сил або недержавних озброєних формувань разом із поєднанням з іншими засобами (економічними, політичними, дипломатичними) [21].

Таке чітке розрізнення зазначених концептів стало можливим в процесі переосягнення гібридних загроз з огляду на гібридну війну РФ проти України, де гібридні тактики впроваджуються на основі концепції апробованої на інших «прихованих інтервенціях» (Молдова, Грузія, Сирія). Викриття РФ як справжнього агресора та беніфіціарія в збройній анексії Криму й у війні на Донбасі та ідентифікація цієї війни як гібридної стало перемогою не лише для української нації, що отримала таку підтримку міжнародної спільноти, якої не було у Грузії у серпні 2008-го року, але й для всіх країн демократії. Адже після схоплення суті «гібридної війни» проти України, де вона постала в найбільшій розгорненності, та завдяки знайденню засобів для її аналізу, виникли можливості ефективної протидії та передбачення. Велика кількість війн та збройних конфліктів, минулих та триваючих, виявили гібридні ознаки (дії Хезболли проти Ізраїлю, ІДІЛ) [21]. Так само за хаотичними на перший погляд деструктивними актами (терористичними нападами, гакерськими атаками, «цифровою пропагандою» та вербовкою через соціальні мережі, гуманітарними катастрофами та викликаними ними хвилями масової міграції тощо) стали помітними «недружні наміри та дії» РФ та інших авторитарних держав, держав-паріїв та маргінальних формувань в міжнародному просторі. Футурологічна метафора «гібридна загроза», що надала можливості схоплювати, робити прозорими для вивчення специфічних чинників та обставини доби глобалізації, за мірою усвідомлення останніх та розробки теоретичних і практичних засад концепції управління ризиками та протидії гібридним загрозам, гібридним конфліктам та гібридній війні, еволюціонувала до інструментального поняття й терміну військово-політичного та військово-наукового лексикону

Трансатлантичної співдружності, Європейського Союзу та країн-партнерів.

«Гібридна зброя» або «зброя гібридної війни» у даному контексті є метафорою, що вказує на комбіновані засоби непрямой дії для реалізації політичних інтересів суб'єктів агресорів доби постсучасності. Дана метафора акцентує увагу як на її асиметричності, так і на маскуванні її дії під ніби внутрішні розлади в країні-об'єкті нападу. Очікуваний ефект від застосування гібридної зброї – «розширення можливостей» агресора, скоютого в прямих діях вимогами міжнародного права та санкціями з боку міжнародної спільноти в разі неприхованого його порушення, а часто й внутрішнім законодавством, мімікрія гібридної зброї як знаряддя зловмисної дії під внутрішні деструктивні процеси в атакованих об'єктах та заперечення власної причетності до її застосування. При цьому метою застосування, як і в «класичних війнах» (у розумінні Клаузевіца), є нав'язати власну волю супротивнику та позбавити його спроможності до противу.

Після концептуального розпізнавання тактики гібридної війни РФ проти України, у загальну картину уклалися й інші ситуації застосування комбінованих асиметричних технологій накидання волі супротивнику державами-агресорами та недержавними злочинними формуваннями, було зафіксоване розширення «репертуару» гібридних атак - «таємні операції – стратегічне застосування спеціальних сил («Little Green men») й інформаційна війна (пропаганда, дезінформація тощо).

Про формування концепції «гібридного панування» в РФ свідчать публікації ідеологів та «військових теоретиків» другої половини 2000-х років. Їхні нові програми застосування збройних сил, підготовки фахівців, військового управління являють собою «дзеркальні проєкції» із прискіпливо аналізованих «західних джерел», передусім «MFF-2030», концепцій «мереже-центричної війни», «асиметричної боротьби» тощо (на які прямо посилаються автори публікацій з військової, військово-політичної та ідеологічної проблематики) – адже їхньою метою є не забезпечення, а створення гібридних

загроз/ гібридної зброї задля зміцнення позицій правлячого режиму на внутрішньому та зовнішньому просторах.

Поширення в «експертних групах» РФ уявлень про вирішальну роль у триваючих та майбутніх війнах та збройних конфліктах інформаційної складової із вирішальною роллю, так званої, «концептуальної», «фактологічної» та «хронологічної» зброї, синхронізоване з пошуками панівним режимом РФ способів маніпуляції індивідуальною та груповою поведінкою через перепрограмування соціального світогляду, колективної пам'яті, масових моделей інтерпретації поточних процесів та подій. Слід зазначити, що як і в інших випадках постання тоталітарних режимів, першою жертвою їх стає власне населення, на якому відпрацьовується пропагандистський апарат із «управління ціннісно-символічною сферою», для вкорінення «православної імперської свідомості» (розмивання громадянсько-державницької ідентичності, відмова від європейського вибору, заперечення пріоритету прав і свобод особистості і громадянина, цінності громадянського суспільства й легітимация тоталітарного режиму), забезпечення соціального контракту «соціальний пакет (в подальшому – безпека) в обмін на відмову від участі в політиці», що неможливо без

«передання» жорстких схем інтерпретації минулого, сьогодення та бажаного майбутнього, переконань про святість влади та її монополію на прийняття політичних рішень. І, як вже зазначалося щодо специфіки наслідків гібридних загроз, нові можливості і потужності пропаганди як основного складника гібридної зброї пов'язані із незнаним дотепер розвитком суспільних комунікацій, засобів масової інформації, ТБ, Інтернету, що дозволяють не лише «продукувати новини» (фейки), але й наочно-переконливу паралельну медіа-реальність.

Державні та недержавні збройні формування (традиційні та нетрадиційні) в «гібридній війні» є лише допоміжними силами, невійськові та військові засоби, за оцінками експертів, застосовуються в пропорції 4:1 [14; 5]. Спричинення «керованого хаосу» виявляється значно більш «економною стратегією», ніж класична відкрита війна. При цьому агресор сподівається «зберегти лице» й уникнути покарання від світової

спільноти. Метою залишається придушення спроможності країни, обраної за об'єкт нападу, чинити спротив та проводити власну політику, але забезпечити це має не виключно контроль через інституціональне збройне насильство, а через дезінтеграцію суспільства, пошкодження комунікацій, параліч соціальних інститутів, блокування управлінських взаємодій та із застосуванням організованої злочинності, терористичних угруповань, державних збройних формувань тощо.

Отже, першочерговим завданням агресора в гібридній війні є позбавити атаковану країну єдності, згуртованості, спроможності до узгоджених колективних дій, задля чого й застосовується широкий арсенал гібридної зброї. Саме через «синергетичний» чи «конвергентний» характер наслідків гібридних стратегій, що розраховані на ураження об'єктів на системотворному рівні, протидія ним має бути асиметричною, проте не гібридною. Як і у випадку протидії «само утворюваним, самочинним» гібридним загрозам, відсіч гібридній війні та всебічна підтримка українського війська, що виборює в тому числі і час для демократичних реформ, пов'язана із розвитком стійкого суспільства в Україні.

Перемога в гібридній війні здобувається саме завдяки національній єдності, здатності досягати суспільної згоди та відновлювати її. Саме цей чинник Р. Арон («Мир та війна між націями») зазначав як провідний елемент могутності нації-держави під час миру та під час війни, оскільки він пов'язаний з спроможністю формувати та реалізовувати власні національні інтереси. К. Кнорр («Військовий потенціал націй»), визначаючи засади військового потенціалу нації, по суті справи, пов'язував його моральну складову із готовністю людей добровільно передавати частину свого часу і коштів на спільну справу збройного захисту держави, тобто із особистісною причетністю й відповідальністю громадян, їхню волю до боротьби. Г. Моргентау («Політичні відносини між націями. Боротьба за владу») серед складових національної могутності, виокремлював національний характер та національну ідентичність. Лише за умов національної єдності нації мають змогу мобілізувати та зрощувати власні економічний,

соціальний, політичний, культурний потенціали для стійкості суспільства. Тим більш це стосується української політичної нації, для якої реалізація стійкого суспільства є головною засадою для перемоги в спрямованій проти неї гібридній війні РФ.

Те, що одним із головних об'єктом гібридних атак, розрахованих на перешкоджання консолідації українського суспільства, стала історія, суцільно відповідає концепції пріоритету «світоглядної», «хронологічної» та «фактологічної» зброї над економічною, «фізичною» тощо в наступальній доктрині агресора. Як при постанні суспільств сучасного європейського типу, що визначалися секуляризованістю суспільної ідеології, раціоналізмом соціальних інститутів, пріоритетом природного права, правовим характером держави, вільною (від станових привілеїв) економікою, так і в добу постсучасності історія слугує ресурсом саморозуміння нації (національної ідентичності), легітимації держави, обґрунтування політичних стратегій та інтерпретації поточних подій та процесів. Слід зазначити, що спроби режиму РФ замінити обґрунтування власних стратегій через традиціоналістсько-релігійні наративи («месіанство православної цивілізації») замість історичних виявилися не надто ефективними в пострадянському індустріально-постіндустріальному соціальному просторі. Центр ваги в фундаменті ідеологічного самовиправдання режиму та відповідно й в його системі пропаганди переміщується до маніпуляцій з історією при активному застосуванні конгломерації взаємовиключних радянської та імперської практик фальшування історії, їхніх прийомів та сюжетів.

«Боротьба за історію» – це не пафосний лозунг, а позначення важливого напрямку в ствердженні суверенітету української політичної нації, реалізації європейського вибору в розвитку стійкого суспільства з демократичною правовою державою, й у такий спосіб – перемоги в гібридній війні, що ведеться РФ проти України, та досягнення опірності українського суспільства гібридним загрозам у глобалізованому середовищі. Посилання на Л. Февра, одного із засновників

Школи Анналів, – на його «бойовище за історію» в даному контексті доречно у зв'язку із обстоюваною ним концепцією менталітету як чиннику творення історії. Менталітет розуміється Февром як притаманний кожному суспільству в кожному епоху унікальний спосіб світосприйняття та побудови свого життя у світі, що являє собою невідрефлектоване спільне «оснащення» суспільства, що кристалізується у плінні історичного досвіду та визначає пресупозиції, варіанти та способи реалізації членами суспільства власного вибору інтерпретації та оцінки наслідків соціальних подій, дій, взаємодій [15]. З огляду на викладене, «боротьба за історію» означає і відродження історії України, повернення історичних нарративів про визначальні події в культурний обіг, захист свободи світогляду, суверенітету й незалежності нації, держави та національного вибору європейського майбутнього.

Актуальні напрями, що потребують поєднання зусиль науковців, освітян, митців, політиків, всіх відповідальних громадян навколо проблематики історії у зв'язку із зміцненням національної єдності, суб'єктності, суверенітету і незалежності держави визначаються трьома основними значеннями поняття «історія» та трьома рівнями самислотворення та самовизначення людських спільнот щодо минулого, теперішнього та майбутнього: історія як існування (рух) суспільства в часі та простір, як наука про минуле, як колективна пам'ять (а ще й історія у значенні нарративу).

Перше, філософське та мета-концептуальне, значення розкриває зміст історії як власно людського способу існування, його детермінанти, рушійні сили, суб'єкти, та «модель» історичного часу (історичних змін), що виражає та формує соціально-історичну концепцію суспільства, його суспільно-історичний світогляд, що визначає уявлення про те, як здійснюється історія і хто творить історію [8; 9]. Всю множину можливих філософських концепцій історії сучасного та пост-сучасного європейського типу (детерміністських та індетерміністських, субстанціоналістських та несубстанціоналістських, моно-«лінійних» та полі лінійних, «циклічних» та еволюціоністсько-стадіальних, суб'єктних та без

суб'єктних тощо) об'єднує секулярність та раціональність (хоча й різного типу), єдність із наукою, обґрунтованість, відкритість для критики і спростування, звернення до вільного мислення вільної людини, трансляція через наукові, освітні громадсько-політичні мережі.

На філософсько-історичному рівні репрезентуються визначальні моделі соціального конструювання реальності (у розумінні Бергмана і Лукмана), системи орієнтирів та правил культурно-цивілізаційних світів. До речі, найпотужніші «запобіжники» від пропаганди формуються саме на цьому рівні відношення до соціального світу. Соціально-історична концепція європейського типу визначається та слугує виразом цінностей невід'ємних прав і свобод людини і громадянина, їхньої пріоритетності щодо прав соціальних інститутів та об'єднань, суб'єктності нації (політично об'єднаного народу) та цінності колективної історичної дії, сервісного характеру правової держави та конкурсного принципу обіймання посад, праці як джерела суспільного багатства та гідного служіння суспільству. На світоглядно-історичного рівні закладаються як світоглядні й методологічні засади історії як концепції минулого, так і формуються ціннісно-сміслові регулятиви стратегічних комунікацій суспільства (мережових в демократіях, «вертикальних» - в традиційних та тоталітарних), через які підтримуються та розвиваються світосприйняття та ідентичності членів суспільства.

Саме цей рівень бачення суспільного світу намагається взяти під контроль пропаганда, транслуючи із владного центру «єдино правильне розуміння» цілей історії, кожної людини, кожної події - аж до того, які зачіски вважати припустимими. Патерналізм та соціальний інфантилізм масового соціально-побутового типу «людини радянської», РФ-ської, північно-корейської тощо стійко відтворюється соціально-історичними концепціями керівної ролі «Великого Брата», «геніального лідера», наділених «священими знаннями/ даруваннями», прищезя якого готувала вся попередня історія, лояльність до якого гарантує «соціальний пакет»/ життя.

Слід зазначити, що рештки продуктів радянської пропаганди й приклади «ритуального застосування мови» («Newspeak» з твору «1984 рік» Оруела) дотепер поширені в українських наукових та освітніх текстах і масових комунікаціях, Приклад – формаційний підхід, п'ятичленна модель історії (позичена частково у Кондорсе, частково у Сен-Симона, збагачена Енгельсом та Богдановим), що мала обґрунтовувати закономірність, невідворотність «світлого майбутнього», а на справі – пришествя до влади тоталітарного режиму Сталіна та всі його доленосні рішення, а по ньому – партократії. Як жартували історики, п'ятичленна схема була струнка та досконала, єдиною її вадою була невідповідність розвитку жодного суспільства. Суперечність науковим відкриттям уже кінця 19го – середини 20-го століття зазначалась неодноразово самими радянськими вченими. Однак, при введенні емпіричних та прикладних досліджень у більш широкий контекст або при переході в міжгалузеву смугу досліджень, не рідко стається, що дуже авторитетні дослідники посилаються на специфіку «рабовласницької ладу» або ж «феодалного ладу». У цих випадках інерційно й стереотипно спрацьовує «енгельсівсько – ленінсько - сталінська» інтерпретаційна схема, хоча ані першого, ані другого як «суспільно-економічної формації» не існувало [8]. Звільнити українську освіту, науку, публічні дискурси від продукту тоталітарної ідеології є завданням, що його мають вирішити самі громадяни, передусім, науковці, освітяни, політики через активні позиції в національних та глобальних стратегічних комунікаціях.

Історія як концепція минулого залишається потужним ресурсом політики, обґрунтування національної ідентичності, національної ідеї, консолідуючих та мобілізуючих наративів, національних героїв та визначних дат. У розробці якої беруть участь науковці й освітяни, політики й громадські діячі, митці та медійники. Наукове відтворення минулого спільнот і суспільств від початку навантажене інтерпретаціями та розуміннями, що задаються правилами відтворення загального контексту кожної епохи та події, розвинутими в наукових товариствах методами

та методиками, які, у свою чергу, змінюються відповідно до революційних відкриттів історичної та інших наук. У кожному разі наука історія є раціональним, критичним, обґрунтованим і перевіраним у своїх висновках пізнанням на відміну від практик міфологізації та фальшування історії в інтересах режимів, інститутів, організацій.

Ураховуючи масштаби практики написання «правильної історії» в Російській імперії та СРСР, продовжуваних РФ, тиражування вироблених у такий спосіб масивів фантомних оповідань через системи освіти, підручники, літературні твори, кінематограф тощо, передусім для науково-освітянського товариства України актуальним залишається очищення підручників з історії (і всіх соціально-гуманітарних дисциплін) від продуктів імперської й радянської ідеології та інформаційно-пропагандистських диверсій режиму РФ. Прикладами таких витворів є міфи про «захисника землі Руської «Олександра Невського та «Льодове бойовище», «Вітчизняну війну» 1812 року, про Першу Світову (спочатку також Велику Вітчизняну) та Велику вітчизняну війну, фальсифікація подій протестних рухів і революцій, зокрема Революції гідності. Разом з цим значними є масиви до тепер замовчуваних сторінок історії націо-державотворення України, національно-визвольних рухів, війн Росії проти України, що мають бути поверненими в соціальну пам'ять українців, у першу чергу, через освіту.

Написання нових якісних із наукової та педагогічної точки зору підручників на всіх підрозділах національної школи, інститутів підвищення кваліфікації є справою самого науково-освітянського товариства (а не деякого спеціально призначеного Органу Правди, що природно для тоталітарних режимів), яке живить науку та освіту із багатьох джерел ініціативи, винайдення, витвору, не дає знання застигати в непорушні доктрини. Відкрита ж освіта (в смислі К. Поппера та Дж. Дьюї) слугує розвитку освіченого критичного мислення громадян як головної протиотрути щодо гібридних атак ворожої пропаганди. При цьому необхідно акцентувати на тому, що українська наука й освіта для протистояння пропаганді РФ не мають самі перетворюватись на пропагандистські інструменти. Адже згідно

із власним європейським вибором Україна має вийти з війни зміцненою демократією. Наука й освіта асиметрично знешкоджують пропагандистську зброю [4], виконуючи свої власні функції й тим творячи новаційно-технологічний потенціал економіки, розвиваючи стратегічні комунікації, ціннісно-сміслові та прагматичні засади національної єдності та стабільності української демократії.

I, нарешті, третій «улюблений» пропагандою об'єкт ураження, на захист якого постає національна освіта в країнах демократії історія як колективна пам'ять («соціальна пам'ять», «історична пам'ять»). Колективна пам'ять є динамічним утворенням, що змінюється протягом життя не лише сучасників, але й очевидців, про що можна висувати з аналізу фіксованих розповідей одних і тих самих учасників про події у різно віддалений час. Як свідчать висновки досліджень із нейрофізіології, когнітивної психології, епістемології, культурознавства, соціології пізнання, філософії історії процедури згадування одночасно виявляються й процедурами забування й переписування спогадів. Термін «колективна пам'ять» був введений М. Гольмбаксом [17] для позначення поділюваних спільнотою уявлень про минуле, створюваних саме групою, а не окремою людиною, а також способів їхнього збереження та зміни.

Складові колективної пам'яті невпинно конструюються та переконаструюються за специфічними правилами та за допомогою специфічних засобів, що задаються сукупністю категорій сприйняття, концептуалізації, виразу і дії, яка структурує досвід індивіда і спільноти (М. Блок) [2], що склалися в ментальності спільноти / суспільства більш або менш усвідомлено (Л. Февр) [15]. Колективна пам'ять є опосередковуючою ланкою, що об'єднує образи минулого у відносно цілісну картин. Соціальна пам'ять не лише задає інтерпретації та суб'єктивно забарвлене сприйняття минулого, але й впливає на репрезентації в свідомості спільноти поточних подій та явищ суспільного життя, на їхню оцінку та вибір членами суспільства соціальної поведінки, дій та взаємодій.

Німецьких єгиптолог Я. Ассман [1] виокремлює два типи соціальної пам'яті. «Мнемонічно-символічна сфера» - комунікативна, жива, повсякденна пам'ять, що зберігається протягом життя трьох поколінь (близько 80 років). На відміну від неї більш довготривала «культурна пам'ять створюється цілеспрямовано «професійними» агентами-носіями пам'яті (жерцями, поетами, вченими), які створюють історичний дискурс для підтримки чи зміни існуючого порядку.

Акцентуючи конструктивізм, спеціалізованість та метафоричність історичного дискурсу, літературознавець В. Гайден [16] звертає увагу на різницю між «подією, що належить минулому» та «фактом» як укладеним за правилами визначеного історичного дискурсу мовним феноменом, іменуючи процедуру перетворення «події» на «факт» «нарративізацією» або «фікціонізацією». «Меморіальні війни» як складова гібридної війни спекулюють на «пластичності», емоційності, проективності колективної пам'яті, її лояльності до зовнішнього маніпулятивного збурення при маргіналізації спільнот / суспільств.

Найближче та далеке минуле суспільств сповнено драматичними та трагічними подіями, образи-переживання яких (також змінювані) в колективній пам'яті можуть перетворюватись на тригери ірраціональної й навіть хворобливої поведінки не лише окремих людей, але й цілих груп. Маніпуляції зі «спусковими гачками» в історичній пам'яті є улюбленою технологією пропаганди, адже в цій ролі однаково результативними є і рукотворні міфи, і фантомні спогади про колишні образи, що широко застосовуються в гібридній війні. Протидія маніпуляціям із колективною пам'яттю в гібридній війні полягає у розвитку громадянського суспільства як мережі громадсько-політичних об'єднань, освітнього середовища як простору засвоєння практик соціальної самоорганізації, залучення громадян до розвитку культури пам'яті, народних архів, в чому громадянському суспільству належить провідна роль.

Ще один напрям діяльності, пов'язаний із захистом національної «культури пам'яті» [3] від гібридних атак

пов'язаний із зміною «місць пам'яті», за декомунізацію та націоналізацією яких в Україні ведеться запекла боротьба, За концепцією П. Нора [7], місця пам'яті - це «втільнення символізація, носії суспільно значущих смислів. Це пам'ятки культури і природи, свята, урочистості та вшанування людей та подій, атрибути, прощальні промови, пісні і навіть предмети побуту тощо, через які суспільство відображає само себе та оповідає про себе». Зміна «місць пам'яті» (перетлумачення, забуття, пригадування, нововведення) не лише виражає динаміку формування та трансформації історичної пам'яті як чинника ідентичності нації, але й бере активну участь в цих процесах. Як зазначає А. Ассман, «в межах самокритичної культури пам'яті меморіальні дати потрібні не тільки для національного самоствердження...відкрити свою національну історію в європейському контексті, заново її розповісти» [20].

У відкритті, збереженні й творенні історії України беруть активну участь освітяни, студенти і викладачі, через навчальну, наукову, просвітницьку, громадську діяльність. Важливим витвором цієї діяльності також є розвиток мережі соціальних взаємодій та організацій громадян, в тому числі цивільно-військових, приватно-державних, об'єднаних виробленою спільно ціннісно-смісловою сферою, що є запорукою стійкості суспільства як під час миру, так і у війні.

Висновки. Гібридна війна є стратегією накидання агресором власної волі обраній для нападу країни, придушення її волі до спротиву, до боротьби (як і в «класичній війні»), проте прихованими та асиметричними насильницькими засобами, розрахованими на ланцюг реакцій з їхнього взаємоперетворення (тероризм, організована злочинність, приховане застосування спеціальних сил, торгівля зброєю, наркотиками, людьми, кібератаки, пропаганда, дезінформація, маргіналізація населення тощо) – руйнація соціальних комунікацій (стратегічних, управлінських, економічних, інформаційних тощо), дезорганізації та дезінтеграції суспільства, отже втрата суб'єктності / суверенітету. Для відсічі гібридній війні й захисту суверенітету і незалежності держава-нація має відтворювати та зміцнювати національну єдність, спроможність до узгоджених

колективних дій на реалізацію національних інтересів, національну громадянсько-політичну ідентичність.

Оскільки легітимація влади, обґрунтування національної ідентичності, інтерпретація й оцінка поточних подій та бажаного спільного майбутнього (історичний вибір) здійснюється через прийняту в суспільстві концепцію історичних змін (джерел, суб'єктів, рушійних сил), концепцію минулого та колективну пам'ять, світоглядно-історичні, соціально-мненонічні та меморіальні структури й елементи ментальності суспільства передусім перетворюються на об'єкт ураження гібридною зброєю агресора.

Саме розвиток української національної освіти є надпотужним способом протидії гібридній «світоглядній», «хронологічній», «фактологічній» зброї РФ, найефективнішою «контрпропагандою» без пропаганди, мережею соціальних комунікацій, у яких не лише засвоюються, але й активно творяться та поширюються знання, спроможності, взаємодії, цінності та смисли, формується суспільно-історичний світогляд, критичне мислення та практики вільного розвитку особистості, громадянського суспільства, міжнародного товариства. У такий спосіб, освіта постає органом національного суверенітету в такому ж ступені, як парламент, місцеве самоврядування та Збройні Сили, генератором стратегічних комунікацій, цивільно-військових та приватно-державних взаємодії як засади стійкості суспільства.

Основними напрямками «боротьби за історію», навколо яких вже об'єднуються освітяни, науковці, відповідальні громадяни, є здолання решток імперської та радянської пропаганди, відкриття й переосягнення замовчуваного та викривленого в історії тоталітарною ідеологією, нові репрезентації української історії в контексті історій європейської та світової на рівні: 1) історії як концепції суспільних змін («модель історії»); 2) історії як концепції минулого; 3) колективної пам'яті, «маршрутів місць пам'яті».

Література

1. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
2. Блок М. Апология истории или ремесло историка. Изд. 2-е, дополн. - Пер. Е. М. Лысенко. Примеч. и статья А. Я. Гуревича / М. Блок. – М.: Наука, 1986. - 259 с.
3. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. / за загальною редакцією Ю. Шаповала./ [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.. – Київ: ІПЕНД, 2013. – 600 с.
4. Культура vs. Пропаганда»: конспекти актуальних думок. 12.02.2015 // Режим доступу: <http://www.chytomo.com/interview/kultura-vs-propaganda-konspekti-aktualnih-dumok>
5. Курбан О. Мережева зброя масового ураження: технології та людський фактор / О. Курбан. Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1417-suchasna-merejeva-zbroya-masovogo-urajennya-tehnologiyi-ta-ludskyu-fakto>
6. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. / Євген Магда. – Харків: Віват, 2015. - 302 с.
7. Нора. П. Проблематика мест памяти. Франция-память./ П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. - СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999, с. 17-50.
8. Павленко Ю.В. История мировой цивилизации: Философский анализ./ Ю. В. Павленко; Институт гуманитарных исследований Украинской академии наук национального прогресса. - К.: Феникс, 2002. - 760 с.
9. Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : Навч. посібник для вузів / Ю.В. Павленко. – 2-е вид. – К.: Либідь, 2000. – 358 с.
10. Піскун В. Н. Історична пам'ять і комеморація як спосіб об'єднання спільноти: українські реалії в минулому і сьогодні / В. Н. Піскун // Національна та історична пам'ять. - 2011. - Вип. 1. - С. 101-115. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2011_1_9.

11. Путін веде в Україні гібридну війну – генерал Каппен. Радіо Свобода 26.04.2014. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25363591.html>.

12. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія./ І. П. Рущенко. - Харків : Павленко О. Г., 2015. - 266 с.

13. Світова гібридна війна: український фронт: колект. монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж.; за ред. В. П. Горбуліна. - Київ : НІСД, 2017. – 494 с.

14. Сучасна гібридна війна: нові форми агресії. Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viyna-ta-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyna-2>.

15. Февр Л. Бои за историю. Перевод. А. Л. Бобовича, М. А. Бобовича и Ю. Н. Стефанова. / Л. Февр. - М. : Наука, 1990 - 627 с.

16. Хайден. У. Историческое воображение в Европе XIX века / Х. Уайт. - Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2002. - 527 с.

17. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти. / М. Хальбвакс; [Пер. с фр. и вступ. статья С. Н. Зенкина]. - М.: Новое издательство, 2007. - 348 с.

18. Херпен М. Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. – Х.: Віват, 2015. – 304 с.

19. АСТ НАТО (2009) «Multiple Future Project: Navigating Towards 2030» Режим доступу: <https://www.act.nato.int/multiplefutures>.

20. Assmann A. Culture of remembrance/ March 18, 2015 /Aleida Assmann. Режим доступу: <https://www.deutschland.de/en/topic/politics/germany-europe/culture-of-remembrance>.

21. Pawlak P. Understanding Hybrid Threats// European Parliamentary Research Service Blog/ P/ Pawlak. Режим доступу: <https://epthinktank.eu/2015/06/24/understanding-hybrid-threats/>